

ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БІЛАША В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ

*Я народився разом із весною,
Щоб все живе будить від сну...*

О. Білаш. "Хорал життю"
(збірка "Ластів'яні ноти", 1984р.)

Постановка проблеми. В історії професійної музичної творчості є композитори різного «ґатунку». Твори одних, певне, назавжди залишаться надбанням вузького кола інтелектуальної еліти. Інші, навпаки, догоджають смакам широкої публіки. Найталановитіші знаходять тонкий компроміс між цими двома крайнощами. А є щасливці, кращі твори яких, ледве народившись, назавжди залишають свого автора та йдуть у самостійне життя.

Саме до таких митців належить Олександр Іванович Білаш. Для подібного гармонійного унісону між творчістю окремого композитора та музичним «нутром» його народу мають бути дуже вагомими причини. О. Білаш - лірик за природою свого обдарування. Лірична рефлексія, висока сентиментальність у найкращому розумінні цього слова, лаконізм трагічних висловлювань, влучний психологізм - ось лише основні емоційно-образні грані його творчості. Не секрет, що саме ці ознаки найчастіше складають засадничі риси українського національного характеру [2, с. 1-18].

Про творчість та особистість Олександра Білаша було й буде сказано безліч теплих слів. Хоча, здається, слова тут вже недоречні. «Два кольори», «Ясени», «Сніг на зеленому листі», «Я жил в такие времена» та ще понад дві сотні білашевих піснених «дітей» - давно вже не просто вокально-інструментальні твори у куплетно-строфічній формі. І не просто найпоказовіші музичні пам'ятники лірично-мажорної пісенності радянської доби. Як би пафосно це не звучало - але цими мелодіями тепер співає сучасна Україна, подібно Італії з її «Santa Licia» та «Torna Sorriente».

Мета статті проаналізувати вокальну спадщину композитора Олександра Білаша.

Виклад основного матеріалу. Олександр Білаш народився 6 березня 1931 року в селищі Гридизьк на Полтавщині у співучій селянській сім'ї. Мати, Євдокія Андріївна, вважалася першою співачкою на всіх сільських і родинних заходах, а батько, Іван Опанасович, грав на різних музичних інструментах. Тому Олександр чув живу пісню й музику з дитинства, умів по-справжньому любити і цінувати їх. Цікаво, що Олександр Білаш починав свою музичну кар'єру як справжній народний музикант: грав, за власними словами, «не по нотах, а по весіллях» - спочатку на саморобній гармошці «на два басы і вісім голосів», згодом на акордеоні, а потім вже на баяні. Звісно, тоді ще про нотну грамоту мова не йшла - Олександр грав - і як грав! - виключно «по слуху», як десятки поколінь народних виконавців-самоуків [3].

Після закінчення школи Олександр Білаш здійснив спробу вступити до Полтавського музичного училища, та, на жаль, вона не мала успіху. Ази професійної музичної освіти 16-річний О.Білаш отримав у Київській музичній школі для дорослих, вона стала для нього справжнім інститутом знань, де він невтомно працював, засвоюючи музичні основи. Вчителями ж були земляки - брати Майбороди: Платон викладав теорію музики, а Георгій - гармонію.

Потім було навчання в музичному училищі ім. В. С. Косенка по класу баяна у Житомирі, яке Олександр закінчив екстерном. Тут же й почав писати свої перші пісні. Популярними стали «Три подружки синьоокі», «Два кольори», «Ясени» та інші. Після спектаклю «Роман і Франческа», де виконувалася пісня «Впали роси на покоси», Олександр Іванович вперше відчув, що став популярним. Вона звучала на численні заявки по радіо. Фактично всі ресторанні ансамблі України включили її до свого репертуару, що в ті часи було справжнім визнанням. А в 1951 році вступив до Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського на композиторський факультет. Його педагогами були талановиті діячі культури і композитори – М. Дремлюга, К. Данькевич, А. Свечніков та інші. На останньому курсі консерваторії О. Білаш завершує роботу над симфонічною поемою «Павло Корчагін», паралельно працює над творами для оркестру: «Скерцо», «Весняна сюїта», балетна сюїта «Буратіно». Пише для голосу з фортепіано на власні тексти «Новорічний вальс», «Останній вальс» та інші. В усіх своїх творах молодий композитор виявляє надзвичайну зрілість і винахідливість, уміння розвивати й поєднувати суперечливі мотиви, здатність до цілісного й діалектичного охоплення широкого тематичного полотна. В репертуарних збірниках для художньої самодіяльності, в газетах, журналах починають з'являтися пісні О. Білаша. Уже перші твори композитора вказують на особливе обдарування митця як лірика. Тяжіння до ліричних образів простежується і в поезіях майстра:

*Я вмер би того ж дня,
Коли б сказала мати,
Що я не зможу заспівати*

*Бодай одну з своїх пісень
Про Україну...*

Пісні Олександр Білаша стали народними, духовним небом України. Він створив особливий пісенний жанр – пісню з глибокою філософською і психологічною напругою, на зіткненні почуттів, на вічній драмі недосяжності гармонії у світі. В Олександрі Івановичі, окрім пісняра, жив ще й автор великих музичних форм [1, с. 11].

Як симфоніст, він працював вже під час навчання в консерваторії. Цієї справи він не покинув протягом усього життя. До своїх інструментальних творів він повертається і в часи найнапруженішої праці над піснями. Від симфонічної йде не тільки до пісенної, але й до оперної музики, про що свідчать його твори «Гайдамаки», за однойменною поемою Т. Г. Шевченка, й моноопера «Балада війни» за віршем І. Драча. Йому належить музика опери «Прапорonosці» за романом О. Гончара, симфонічна поема «Світанок на морі» і концерт № 2 для фортепіано з оркестром.

Кожна пісня О. Білаша має своє обличчя. Її не сплутаєш з творами інших композиторів, але дивина його мистецької самобутності полягає в тому, що маючи певні спільні риси, його солоспіви й хори зовсім несхожі один з одним.

В кожній пісні, в кожному його творі відлунюється українська мелодика, є щось сонячне, іскристе, віртуозне, побудоване на звичайній для автора елегантній основі. З 1950 по 1961 рік працює викладачем теорії музики в Київському педагогічному інституті; в 1976—1994 роках Олександр Білаш очолює Союз композиторів України.

За цей час маестро знайшов багато друзів і нажив ще більше недругів. Однак саме під час правління Білаша небагатьом авторам-естрадникам вдалося стати членами Союзу, що на той час було дуже істотно: з'являвся офіційний статус, пошана, повага, пільги, а за авторські права можна було жити цілком пристойно. Самого Олександра Івановича обминали неодноразово, й до Союзу він вступив лише через вісім років, уже будучи популярним. Для Білаша жаданим пропуском у коло обраних стало написання симфонії. Незмінною музою Олександра Івановича була його дружина Лариса Остапенко, солістка Національної філармонії України [2, с. 15].

Я щаслива людина, — говорив відомий композитор, — доля подарувала мені зустріч з Ларисою ще в консерваторії. Це любов з першого погляду. У неї чудової краси і тембру сопрано. Дружина стала першою виконавицею моїх пісень, які згодом блискуче виконували Людмила Зікіна та Діана Петриненко. Навіть баритоновий репертуар я часто випробував на ній. Лариса для мене завжди найбільш строгий критик. Те, що наш будинок не тільки моя фортеця, а й джерело натхнення, — все завдяки дружині». До останніх днів життя Білаш продовжував писати вірші і музику. *«Українська естрада переживає не кращі часи, теле - та радіоефір засмічений третьорядними творами, три акорди подаються як шлягери, безголосі співаки очолюють численні хіт-паради, немає особистостей, нових цікавих імен»,* — щиро переживав композитор.

Він гордився тим, що його твори виконували такі майстри співу як Дмитро Гнатюк, Анатолій Мокренко, Микола Кондратюк, Йосип Кобзон, Раїса Кириченко, Людмила Зікіна. Олександр Іванович вважав, що краще нехай його твори лежать у шухляді письмового столу, чекаючи свого часу, ніж лунатимуть з вуст безголосих «зірок». *«Я, напевно, старомодний, але в співака повинен бути голос та індивідуальність. Тільки якщо артист пропустить пісню крізь своє серце, вона знайде відгук у слухачів»,* — вважав маестро. Олександр Білаш – лауреат премії імені М. Островського (1967), Заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1969), Лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1975), Народний артист УРСР (1977), Народний артист СРСР (1990), Герой України (2001). Помер Олександр Іванович 6 травня 2003 року. Похований на Байковому цвинтарі у Києві [3].

Як симфоніст, він працював вже під час навчання в консерваторії. Цієї справи він не покинув протягом усього життя. До своїх інструментальних творів він повертається і в часи найнапруженішої праці над піснями. Від симфонічної йде не тільки до пісенної, але й до оперної музики, про що свідчать його твори «Гайдамаки», за однойменною поемою Т. Г. Шевченка, й моноопера «Балада війни» за віршем І. Драча. Йому належить музика опери «Прапорonosці» за романом О. Гончара, симфонічна поема «Світанок на морі» і концерт № 2 для фортепіано з оркестром.

Понад дві сотні пісень створив відомий український композитор-пісняр Олександр Білаш (1931-2003). Серед них - балади громадянського звучання, ліричні пісні-романси «Ясени», «Прилетіла ластівка», «Сніг на зеленому листі» на вірші М. Ткача. Улюбленою для багатьох українців стала пісня «Два кольори» на слова Д. Пав-личка. У цьому творі з неперевершеною глибиною, передано філософію життя, в якому майже завжди поруч ідуть червоне й чорне, любов і журба. Символом «малої батьківщини» виступає у поезії полотняна сорочка, вишита ненькою «червоними і чорними нитками», збережена у вирі життя.

Збагатили українську пісенну спадщину чудові пісні «Осіньне золото» та «Києве мій» І. Шамо, «Чарівна скрипка» І. Поклада, «Степом, степом» та «Мамина вишня» О. Пашкевича, «Очі волошкові» та «Пісня з полонини» С. Сабадаша, «Чорнобривці» та «На калині мене мати колихала» В. Верменича.

В мелодії нота, як буква у слові.
Мелодія в пісні, як слово в рядку.
А пісня алмазом виблискує в мові,
А мова у музиці – травнем в садку.

Ці авторські поетичні рядки цілком можна вважати творчим кредо О. Білаша. Відомо, як довго і прискіпливо композитор шукав поетів, чиї натхненні вірші викликали б до життя новий пісенний шедевр. Не кожен поет-сучасник удостоївся честі бути «озвученим» самим Білашем. Серед них – А. Малишко, О. Підсуха, Д. Павличко, Л. Забашта, М. Ткач, І. Драч, М. Стельмах, Є. Гуцало, Б. Олійник та безліч інших авторів, як відомих, так і маловідомих, професіоналів та аматорів. Адже, за словами самого композитора: «Для мене в поезії немає авторитетів – я пишу пісні на хороші слова і для мене не має значення, хто їх автор». Звичайно, пісні та солоспіви писалися і на тексти класиків (Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко, О. Олесь, О. Фет, С. Єсенін та ін.) [4, с. 253].

Проте далеко не завжди О. Білаш шукав «чужих» слів: окрім музики, іншою іпостассю його ліричної творчої душі була поезія. «Та хто ж він насправді, Олександр Білаш – більше композитор чи все ж таки поет?» – цілком резонно запитує дослідниця І. Сікорська. В період між 1977 та 2001 рр. ним було створено десять поетичних збірок, серед них – «Мелодія», «Криниця», «Ластів'яні ноти», «Мамине крило» та ін. Причому найбільша їх кількість – в останнє десятиріччя життя та творчості (за словами І. Сікорської, «занурення у віршо-творчість ставали все частішими і частішими»).

Отже, все-таки саме пісня є наріжним каменем у творчості композитора. Чому ж невеликий за обсягом твір – «просто» пісня – за силою свого емоційного впливу на слухача прирівнюється до частини великої симфонії? Пісні Білаша являють собою гармонійний синтез високопоетичного слова та прекрасної мелодії, в якій кожна інтонація тексту знаходить своє найвлучніше віддзеркалення. Мелодія є мікстом вокалізованої декламації та романсових інтонацій з елементами ліричної народної пісенності. Синтез мелодії і слова поєднується найчастіше із танцювальною (переважно вальсовою) або маршевою ритмікою (наприклад, у пісні «Я жил в такие времена»), часом з опосередковано виявленим іонаціональним началом (запальні ритми у пісні «Молдаваночка»). Здійснити таке поєднання різних видів мистецтв, музичних жанрів та засобів виразності набагато простіше в масштабній площині опери чи симфонії. Образно висловлюючись, можна сказати, що О. Білаш у своїй піснях майстерно «підковував блоху» [4, с. 258].

Ще одна унікальна риса вокальних творів О. Білаша – їх універсальність, «всежитковість». Вони однаково доречні і в філармонійних концертах, і на широкій естраді, і – ніде правди діти – за сімейним столом. Серед виконавців пісень композитора – Д. Гнатюк, К. Огнєвий, М. Кондратюк, А. Мокренко, Ю. Гуляєв, В. Тіткін, О. Таранець, Р. Кириченко, Є. Мірошніченко, Н. Матвієнко, В. Зінкевич, В. Шпортько Розвиток пісенного жанру 60-70-х рр. пов'язаний з інтенсивним музичним життям в Україні: активізація діяльності концертних установ, спеціальні радіо- і телепередачі, масові тиражі авторських і тематичних пісенних збірок, організація фестивалів, оглядів, конкурсів, розширення міжнародних зв'язків.

Традиції ліричної пісні П. Майбороди, Г. Жуковського, І. Шамо відбилися на інших жанрово-тематичних пісенних різновидах (*марш, гімн, драматичний монолог*). Поширилося використання *хорових вокалізів*, відбулося творче переосмислення цього прийому на самобутньому національному ґрунті.

Стилістичне збагачення пісенного жанру відбулося через появу великої кількості творів жартівливого, гумористичного характеру. Їх відмінні риси – сюжетність, дотепність змісту, опора на побутові народні жанри (польку, частівку, коломийку): «Допарубкувався» (вірші Т. Коломієць) і «Треба йти до осені» (вірші С. Пушика) О. Білаша, «Ой не моргайте, дівчата» Є. Козака (вірші О. Новицького), «Кучері замучили» О. Сандлера (вірші М. Сомы) та ін.

На жанрі пісні відбилася і загальна для сучасної радянської музики тенденція до використання *фольклорного матеріалу*. Композитори прагнули відтворювати не певні ознаки народної пісенності, а глибину суть її образної природи, структури, мови. Автори шукають нових виражальних засобів для втілення особливостей музично-фольклорного мислення. Оновлення масової пісні: посилення ліричного струменя, розширення тематики, збагачення стилістики [4].

Оновлення масової пісні пов'язане насамперед із змінами у сферах її побутування:

- З одного боку більш широке включення масових музичних жанрів у ситуації повсякденного життя призводить до посилення різноманітних духовно-практичних і прикладних функцій пісні (*розважальної, обрядової, декоративної*).

- З другого – поглиблення в мистецтві уваги до особистого, індивідуального, нові форми громадського спілкування висувають на перший план концертну пісню у виконанні професіональних співаків, але призначену для масового слухача [3].

Такі соціальні тенденції зумовили інтенсивний процес подальших пошуків, поставили на новий рівень проблеми професіоналізму, композиторської майстерності, зростання виконавської культури, взаємодії з іншими музичними жанрами тощо.

Висновки. Отже із впевненістю можна сказати, що одна з провідних тенденцій у вокальній творчості О. Білаша – збагачення масової ліричної пісні, образно-мовною стилістикою класичного українського фольклорно-побутового романсу. Індивідуальність стильової інтонації композитора склалася на ґрунті народнопісенного мелосу, це проявляється в особливій відвертості, мелодичній щедрості, емоційній свободі вислову. Ці тенденції яскраво простежуються у ліричних творах «Цвітуть осінні тихі небеса» (вірші А. Малишка), «Впали роси на покоси» і «Лелеченьки» (вірші Д. Павличка), «Ясени» (вірші М. Ткача) та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієва О. Олександр Білаш: «Я з пісні народної виріс» / Ольга Ануфрієва // Дзеркало тижня. — 2013. — 30 берез. — 5 квіт. — С. 11.
2. Білаш О. Олеся Білаш: «Батькові поталанило — його пісні не зіпсували» // Демократична Україна. — 2011. — 11 берез. — С. 19.
3. Білаш О. Олеся Білаш: «Хочу продовжити життя батькових творів» // Україна молода. — 2011. — 4 берез.
4. Данышина Т. Постаць Олександра Білаша в контексті розвитку української культури другої половини ХХ століття / Тетяна Данышина // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. — 2012. — Вип. 42. — С. 253—258.

Бойко Д.

Науковий керівник – к. пед. н. Цідило І.І.

ОСОБЛИВОСТІ ЖИВОПИСНИХ НАТЮРМОРТІВ З КВІТКОВИМИ МОТИВАМИ

Анотація. В статті здійснено мистецтвознавчий аналіз натюрмортів з квітковими мотивами сучасних українських художників, виділено їх художньо виражальні особливості.

Ключові слова: живопис, натюрморт, художньо-виражальні особливості, квіткові мотиви.

Актуальність дослідження полягає в тому, що квітковий мотив є одним із провідних в творчості сучасних українських художників. Результати дослідження є необхідним для подальшої практичної роботи.

Мета: проаналізувати натюрморти українських художників з елементами рослинного світу і визначити їх художньо виражальні особливості.

Український натюрморт з одного боку зберігає вірність традиціям, а з іншого сміливо експериментує із формою та змістом сучасних світових художніх практик. Серед них досить розвинутою є тема натюрмарту з зображенням форм рослинного світу.

Дуже яскраво дану тему висвітлює плеяда талановитих митців, серед яких Олексій Шовкуненко, Анатолій Петрицький та Тетяна Яблонська.

Шовкуненко наповнював свої постановки різними дрібними деталями. Натюрморти були насичені предметами та інформацією. Часто це були столові прибори, посуд, чайнички, тарілки з фруктами, графин та навіть випічка, які розташовувалися на столі з білосніжною скатертиною. Також зображував польові та домашні квіти: бузок, піони, троянди, ромашки, волошки, іриси, айстри та гладіолуси. Художник доповнював свої роботи драперією, нерідко в композицію попадали елементи інтер'єру, такі як картини, меблі і інші. Завдяки цим прийомам роботи Шовкуненка наповнені домашнім затишком, спокоєм, ніби пахнуть смачним сніданком.

Характерним прикладом його творчості є «Натюрморт з кавуном» 1966 рік. Полотно, олія.

Формат картини розгорнутий по вертикалі. Композицію натюрмарту складають квіти, фрукти, столові прибори та посуд. На передньому плані в нижньому правому куті розташована тарілка білого кольору з ободком. Ліворуч неї лежить столовий ніж. Вище, торкаючись лівого краю полотна зображена тарілка з фруктами, та якій лежать груша та гроно білого винограду. Передній план завершує зображення половини кавуна, розташованого ближче правого краю роботи, який лежить на великій розписаній тарілці. На другому плані по центрі автор зобразив квітковий ансамбль з білих, рожевих та фіолетових квітів, майже без зелені. Букет підтримує простої форми кристалева ваза. Також на другому плані з-за кавуна проглядається блискучий чайник, який також торкається правого краю полотна.

Третім планом виступає зображення інтер'єру. В поле зору частково попадають дві настінні картини, зображені паралельно-симетрично один до одної. На картині переважають холодні кольори, а саме ніжно-блакитний, яким виконаний задній план [1].